

ЮРИДИЧНА ЕТИКА – прикладний напрям етики, що вивчає морал. засади юрид. діяльності, специф. моральнісні відносини, що складаються у процесі її здійснення, морал. якості представників юрид. професії.

Вона є одним із видів профес. етики, в якому обґрунтовуються морал. вимоги до профес. діяльності юристів, їх позаслужб. поведінки, розкриваються й пропагуються гуманіст. засади правовідносин у різних сферах життєдіяльності сусп.-ва. До професій, об'єктом яких є людина, сусп.-во висувало й висуває підвищені морал. вимоги. Виконання профес. обов'язку юриста – захист конст. прав і свобод людини, гр.-нина, зміцнення законності та правопорядку – завжди пов'язане з питанням про те, «де межі бажаного, припустимого й неприпустимого» у діях юриста-професіонала.

Назву «юридична етика», на думку польс. вченого-правника Р. Токарчика, було запроваджено в 1953 амер. теоретиком Г. Дрінкером. Р. Токарчик запропонував поділ Ю. е. на 3 групи: 1) Ю. е. як окр. наука; 2) Ю. е. як сукупність норм, що регулюють профес. етику правників; 3) Ю. е. як навч. дисципліна юрид. освіти.

Ю. е. як самост. наук. дисципліна вивчає морал. аспекти і проблеми, з якими стикається юрист в умовах гуманізації сусп. і держ. життя, моральнісну сутність юрид. професії, морал. вимоги до виконавців юрид. правозахисних функцій як у профес. діяльності, так і у позаслужб. поведінці; аналізує профес. мораль юриста, морал. засади Конституції України, морал. аспекти матер. і процес. права, обґрунтовує морал. обов'язок і морал. відповідальність

юриста, які відповідають сучасним морал. вимогам і розглядаються в етичному дискурсі у межах проблем належного.

Ю. е. як сукупність норм, принципів, що регулюють профес. діяльність юристів та їх поведінку у позаслужб. час, покликана обґрунтувати стандарти вимог до профес. ролей юристів (суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, нотаріусів тощо). Ці стандарти, як правило, розробляють і закріплюють у кодексах профес. юрид. спільноти. Ю. е. як нормат. система має регулювати профес. діяльність і позаслужб. поведінку юристів. Яким має бути юрист, як має діяти у процесі виконання профес. обов'язків, функцій, розв'язання практ. питань правозастосування, захисту конст. прав, свобод, інтересів людини, гр.-нина. Які його морал. принципи, рівень морал. свідомості і взагалі морал. культури. Тому кодекси орієнтують на формування й дотримання цінностей юрид. спільноти, на забезпечення профес. дисципліни і вимог до морал. поведінки, трансформацію морал. норм у прав., акцентують увагу на звичаєвих, етичних правилах, прав. нормах, реліг. традиціях тощо. У роки незалежності України питання Ю. е. широко обговорювались юрид. спільнотою, результатом чого були розроблені і прийняті кодекси профес. етики юристів. V з'їзд Спілки юристів України 16 трав. 2001 затвердив «Основні засади професійної етики юристів України»; V з'їзд суддів України 24 жовт. 2002 затвердив Кодекс профес. етики судді; 17 листоп. 2007 рішенням конференції Укр. нотаріальної палати затверджено «Кодекс професійної етики нотаріусів України». Набагато раніше, 1 жовт. 1999, Вища кваліфікацій-

на комісія адвокатури при Кабінеті Міністрів України схвалила «Правила адвокатської етики». Протягом останніх років розробляється Кодекс профес. етики прокурорів. Надійний захист прав людини виступає вищ. критерієм оцінки діяльності всіх ін-тів д-ви, що становлять систему правоохоронних і правозах. органів. Законність і моральність у правосудді, у діяльності правоохор. органів знаходяться у нерозривній єдності. Закон має відповідати нормам моралі, а його застосування судом чи ін. прав. структурами не повинно суперечити морал. нормам, справедливості.

Ю. е. у багатьох країнах світу розглядається як обов'язкова навч. дисципліна юрид. освіти. Вона зорієнтована на формування у студентів – майб. юристів системи цінностей і морал. ідеалів під час їх профес. діяльності. У результаті опанування предмета «Юридична етика» студент, на думку дослідників, повинен вміти аналізувати відносини моральності і права; засвоїти базові принципи юрид. етики; навчитись здійснювати морал. вибір згідно з принципом справедливості; шукати причини і вияви деформації морал. і прав. свідомості; вміти застосовувати заг. принципи профес. етики юристів до окр. юрид. спеціалізацій.

Юрид. спільнота, науковці юрид. профілю вживають різні назви щодо Ю. е.: профес. етика юриста, юрид. етика, етика юриста, прав. етика та ін. Складовими Ю. е. є: суд. етика, етика працівників прокуратури, адвокатська етика, профес. етика працівників органів внутр. справ, етика слідчого, етика нотаріуса тощо. У наук. працях одні автори розглядають юрид. етику як вид

профес. етики у системі етичного знання, ін. – як вид прикладної етики, дехто як складову філософії права.

Об'єктом профес. діяльності юриста є людина. Особливо коли людина за Конституцією України проголошується як вища цінність, то гарантії її прав і свобод стають першорядними. Профес. діяльність юриста будь-якої спеціалізації пов'язана з інтересами людей, їх благами, правами, вторгненням у їх прив., особисте життя, прийняттям рішень, що обмежують права, і навіть впливають на подальшу долю людини.

Суб'єктом Ю. е. є правознавець, юрист-спеціаліст, який безпосередньо у своїй профес. практиці реалізує своє ставлення до законотворчої, правозастосовної інституціональної діяльності. Сфера профес. діяльності юриста надто широка: слідчий, прокурор, суддя, адвокат, юрисконсульт, нотаріус тощо. Діяльність прокурора, судді, слідчого пов'язана з владними повноваженнями, оскільки вони є посадовими особами, представниками влади, д-ви.

Засн. Ю. е. рос. й укр. дослідники вважають А. Ф. Коні. У низці його праць: «Приёмы и задачи прокуратуры», «Судебная реформа и суд присяжных», зокрема «Нравственные начала в уголовном процессе» (Общие черты судебной этики)» (1902), та ін., що присвячені морал. засадам крим. судочинства, обстоюються морал. складові профес. компетентності суддів, прокурорів, адвокатів тощо. Якими б досконалими не були закони, за словами А. Ф. Коні, вони можуть втратити свою силу і значення «у недосвідчених, грубих чи недобросовісних руках».

У рад. період тривалий час Ю. е. не була об'єктом наук. дослідження.

У 60-ті рр. 20 ст. започатковувались дослідження з суд. етики (Л. Ароцкер, Д. Гольдінер, Д. Шахов). Більш активно здійснювався аналіз проблем суд. етики у 70–80-ті рр. 20 ст. Побачили світ монографії: «Судебная этика» Г. Ф. Горського, Л. Д. Кокорева, Д. П. Котова (1973), «Проблемы судебной этики» за ред. М. С. Строговича (1974). Значним є внесок таких науковців, як А. Д. Бойков, В. В. Леоненко, С. Г. Любичев та ін. Етико-прав. напрацювання А. Ф. Коні широко використовувалися рад. вченими. У 90-ті рр. 20 ст. і на поч. 21 ст. на пострад. просторі продовжились розроблення різних аспектів і проблем Ю. е. М. Ю. Борщевським, О. Ф. Закомлістовим, З. З. Зінатуліним, О. С. Кобліковим, С. С. Сливкою, Д. П. Фіолевським та ін.

У багатьох країнах світу тривають наук. дослідження з Ю. е., особливо активно з 90-х рр. 20 ст. Найбільш широко і глибоко вивчаються ці проблеми у таких країнах, як США, Великобританія, Італія, Ізраїль, Канада, Німеччина, Нідерланди, Польща, Росія, Україна та ін.

Систем. виклад узагальнень світ. практики, низки проблем Ю. е. здійснено польс. дослідником Р. Токарчиком у його моногр. «Юридична етика». На основі англосаксонської юрид. практики він обґрунтував осн. принципи Ю. е.: автономія, компетентність, порядність, конфіденційність, безпристрасність та уникання конфліктів інтересів. У моногр. подаються: багата бібліографія, дискусії з проблем Ю. е., огляд англосаксонської літератури та видань польс. науковців стосовно напрацювань із різних аспектів профес. етики юристів, узагальнення досвіду громад. життя щодо зв'язку між прав. культурою і Ю. е.

Гострими і недостатньо опрацьованими в сучасних умовах залишаються проблеми співвідношення мети і засобів (чи можна для досягнення морал. і прав. мети використовувати будь-які засоби), служб. і морал. обов'язку в профес. діяльності юриста, особливо у діяльності працівників оперативно-розшукової служби, слідчих, суддів тощо. Проблема честі, гідності працівників юстиції, прокуратури, поліції, ін. (силових) органів, з одного боку, та, як вони захищають честь і гідність гр-н України, – з другого, теж потребує свого вивчення. Становить інтерес складна, але завжди актуальна проблема внутр. переконання судді, особливо в умовах суд. реформи. Потребує аналізу морал. зміст прав. практики в Україні, як у правоохор. і правозастосовній діяльності органів, посад. осіб, безпосередніх виконавців реалізуються морал. засади Конституції України і чинного зак-ва. Які найбільш типові для сучасного укр. прав. простору деформації морал. і прав. свідомості юристів? Причини прав. нігілізму, корупційних явищ, зловживання служб. становищем, формалізму, упередженості, невинуватності жорстокості, тяганини тощо та пошук ефект. шляхів їх подолання. Чекають на свій розгляд і аналіз такі питання, як гуманіст. спрямованість міжнар. прав. актів з прав людини, морал. засади оновлених крим.-процес. і цив.-процес. кодексів або тих, що розробляються (напр., Трудовий кодекс), та ін. нормат.-прав. актів.

Лит.: Drinker H. S. Legal Ethics. N. Y., 1953; Максимов Л. Г., Максимова Л. Е. Профессиональная этика юриста. Минск, 2001; Кобликов А. С. Юридическая этика. М.

2002; Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Х., 2004; Токарчик Р. Юридична етика: пер. з пол. К., 2009; Фіолевський Д. П. Юридична етика. К., 2011.
В. О. Лозовой.

ЮРИДИЧНА КОНФЛІКТОЛОГІЯ – нова наук. дисципліна теоретико-прикладного характеру, яка досліджує широкий спектр проблем, таких як конфлікт і право, сутність прав. і юрид. конфлікту, гносеологія і систематизація їх різновидів; специфіка учасників та динаміки розвитку конфліктів у сфері правовідносин; юрид. колізії; компроміс і консенсус у праві, прав. нігілізм, протиправна поведінка як джерело юрид. конфліктів; прав. шляхи і юрид. механізми розв’язання й попередження конфліктного протистояння тощо.

Конфлікти відбуваються в усіх сферах сусп. життя – екон., політ., соціо-структ., духов., нац., не є винятком і галузь правовідносин, що постійно продукує матеріал для конфліктологічного аналізу. За характером свого об’єкта (онтологія сусп-ва) і згідно зі змістом предметних проблем (конфліктна форма вияву суперечностей) конфліктологія належить до заг. класу соц.-гуманіт. наук, які також поєднані гносеологічно через інтеграцію методів пізнання. У той же час вона, безумовно, дискурсивно межує з галузями юрид. науки.

Ю. к. спочатку формувалась як спец. теорія конфліктології шляхом синтезу конфліктологічних проблем з положеннями юрид. науки, але поступово набула ознак окр. галузі правознавства. Втім конфліктологію з правознавством

поєднує генетично-конфліктна природа більшості юрид. фактів, які становлять буттєві проблеми прав. науки, а також прав. шляхи і способи виявлення та розв’язання суперечностей, які перетворились на юрид. конфлікт. Дослідження цих проблем потребує комплексних, фундам. і прикладних розроблень фахівців різного профілю – соціологів, політологів, психологів і, безперечно, – правознавців.

У 90-ті рр. 20 ст. рад. вчені (В. Кудрявцев, А. Дмитрієв, Ю. Запрудський, В. Казимирчук, С. Кудрявцев, М. Філімонов, О. Баєв, М. Гутерман та ін.) розпочали інтенсивний розвиток цього нового міждисциплінарного напрямку. Колективом авторів під керівництвом віце-президента РАН, голови Центру конфліктологічних досліджень Ін-ту д-ви та права академіка В. Кудрявцева було проведено комплексне дослідження, результатами якого стали роботи: «Вступ до загальної теорії конфліктів» (1993); «Юридичний конфлікт: сфери і механізми» (1994), де конфлікт у праві вперше постав специф. предметом наук. аналізу; «Юридичний конфлікт: процедури розв’язання» (1995), присвячена аналізу шляхів подолання конфліктів юрид. засобами – парлам. процедурам, конст. та ін. суд. процесам, арбітражу, юрид. консенсусу як демократ. прав. принципу тощо. 1995 всі матеріали цього дослідження були видані у фундам. колективній моногр. «Юридична конфліктологія» за ред. В. М. Кудрявцева, в якій узагальнені та вивчаються ті особливості, що характеризують конфлікт із позицій права. Джерела і передумови конфліктів у праві отримали глибоке розкриття передусім у ро-

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 2

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Харків
«Право»
2017

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 2-го тому:

**С. І. Максимов (голова редколегії),
М. В. Костицький, Ю. М. Оборотов, О. В. Петришин,
С. П. Рабінович, О. Д. Тихомиров, І. Б. Усенко**

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Х. : Право, 2017.

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. — 1128 с. : іл.

ISBN 978-966-937-145-4

Видання є першим в Україні систематизованим зведенням знань про основні поняття і проблеми філософії права як світоглядно-методологічної основи правознавства, а також історію головних філософсько-правових ідей із давнини до наших часів, містить відомості про видатних вітчизняних та зарубіжних філософів права.

Розраховане на науковців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться проблемами та історією філософії права.

**УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2**

ISBN 978-966-937-145-4 (т. 2)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2017
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2017
© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2017
© Видавництво «Право», 2017

Довідкове видання

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 2

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

2-й том уміщує 282 статті, 104 ілюстрації

Редактори: *С. А. Пашинська, О. М. Нещеретна*

Коректори: *М. М. Поточняк, Н. Ю. Шестьора*

Технічні редактори:

А. Т. Гринченко, О. І. Сенько

Підписано до друку з оригінал-макета 01.02.2017.

Формат 70×100 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум. друк. арк. 90,95. Обл.-вид. арк. 82,54. Вид. № 1603.

Тираж 500 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а

Тел./факс (057) 716-45-53

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua

E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Леонов

Тел. (057) 717-28-80